

מוסדות
**דרבי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייט שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

כופר נפש לה'

הלכה

ראש חדש שחל בשבת

פרשת תרומה – שקלים תשפ"ה

שנה כ"ז – קובץ ט"ז [תתקי"א]

יד"לע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת תרומה - שקלים

ראש חדש שחל בשבת

א

במי שמקדים להתפלל ערבית ומנחה לפני השקיעה אם אומר יעלה ויבא

בש"ת ארץ צבי ח"א סימן כ"ה - כ"ו הביא בשם מרן האדמו"ר מגור בעל אמרי אמת דהמקדים להתפלל ערבית בער"ח מבעוד יום אינו אומר יעלה ויבא כיון שאין דין תוספת בראש חדש ורק משום תוספת שבת אמרו בברכות (כ"ז ע"א) רב צלי של שבת בערב שבת, עי"ש בתוס'.

והאר"צ בסימן כ"ו דחה דבריו דאם נכון שאינו אומר יעלה ויבא אסור היה להתפלל ערבית מבעוד יום שהרי צריך לומר יעו"י, עי"ש. ובביאור הדברים כתב דכמו שמצינו בגדרי קנין דמהני קנין לאחר ל' יום כמו"כ מהני גם מצוה לחול לאחר זמן, ומשו"כ אומר מעין המאורע מבעוד יום וכאילו אמרה בלילה, עי"ש שהאריך בסברא זו.

אך סברא זו רחוקה עד למאוד, וגם טענת האר"צ דאם אכן אין אומרים מעין המאורע מבעוד יום, אסור להתפלל מבע"י אין בה הכרח, דכיון דעדיין לא ר"ח הוא ומשו"כ א"א מעין המאורע, גם עבירה אין כאן דהלא עדיין אינו מצווה לומר מעין המאורע.

אמנם בגוף השאלה באמת כבר כתב במגן אברהם סימן ק"ח סק"י דמי שהתפלל מעריב מבעוד יום בערב ר"ח יכול שוב להתפלל מנחה כיון שעדיין הוי יום, ויזכיר יעלה ויבא במנחה כיון שכבר קיבל עליו ר"ח, הרי לן דאומר יעו"י מבעוד יום. וכ"כ במשנ"ב שם ס"ק כ"א, והוסיף דאם לא אמר יעו"י במעריב גם במנחה אינו אומר כיון דבאמת הוי יום, עי"ש.

וע"ע במשנ"ב סימן תרצ"ג ס"ק ד' ובשער הציון שם סק"ו דגם לענין על הנסים בפורים אם מתפלל מבע"י צריך לומר על הנסים ולמד כן מראש חודש, דלא מצינו דהמתפלל מבע"י אינו ואמר יעו"י, עי"ש.

ראש חדש שחל בשבת

ומה שתמה האמר"א דהלא אין דין תוספת בר"ח ומהי"ת יאמר מעין המאורע מבעוד יום. באמת שיטת הרמב"ם דאין דין תוספת שבת ואעפ"כ כתב בהלכות תפלה (פ"ג ה"ז) "המתפלל תפלה קודם זמנה לא יצא יד"ח... ויש לו להתפלל תפלת ערבית של לילי שבת בערב שבת קודם שתשקע השמש וכן מתפלל תפלת ערבית של מוצאי שבת בשבת לפי שתפלת ערבית רשות אין מדקדקין בזמנה".

ובאמת נראה אף לשיטת התוס' דלא משום תוספת שבת אפשר להקדים את תפילת הלילה שהרי אמרו כן דאפשר להתפלל אף של מוצ"ש בשבת, וכבר כתבו התוס' שם (כ"ז ע"ב) דשל מוצ"ש בשבת מותר רק במקום צורך משא"כ של שבת בער"ש, ודו"ק.

הרי דאין הטעם משום תוספת שבת, אלא דין מסויים הוא בתפלת ערבית, וא"כ ה"ה לענין יעלה ויבא ועל הנסים.

וכנראה שגם האמרי אמת נקט לדינא ולמעשה דאכן יאמר יעלה ויבא מבעוד יום, וכמבואר בדבריו במכתבי תורה סימן נ"ו, עי"ש בנועם דבריו.

ונראה לכאורה בביאור הדברים דדין מסוים הוא בתפלה, דכיון דערבית הוי תפלת הלילה יש להזכיר בה מעין מאורע דלילה, אף שבפועל יום הוא ולא לילה, דאינו יכול להפוך יום ללילה, דמ"מ תפלה זו תפלת הלילה היא.

ולפי"ז צריך לומר דמה שאומר יעלה ויבא במנחה שלאחר ערבית טעם אחר יש בו דבאמת מנחה זו תפלת היום היא ולא דלילה, אלא דהוי תרתי דסתרי מאחר שכבר אמר יעלה ויבא בערבית ושוב יתפלל מנחה ולא יזכיר מעין המאורע, וזה כונת המג"א דכבר קבל עליו ר"ח וא"א שלא יאמר יעלה ויבא, ומובנים דברי המשנ"ב דאם טעה ולא אמר יעלה ויבא בערבית גם במנחה אינו אומר, ודו"ק בכ"ז.

ב

לא הזכיר ר"ח במוסף האם צריך להזכיר שוב את של שבת כשחוזר ומתפלל

חידוש עצום כתב הגרמ"פ באגרות משה (או"ח ח"ד סימן ע' אות י"ד) דאם הזכיר במוסף רק של שבת, וחזר והתפלל והזכיר רק ר"ח ודאי יצא יד"ח, וכן בברכת ההפטרה בשבת ויו"ט והזכיר רק של אחד כשחוזר ומברך והזכיר השניה יצא. וכתב עוד לגבי

ראש חדש שחל בשבת

מוסף דאף לכתחלה עדיף להזכיר רק של ר"ח כשחוזר ומתפלל שהרי כבר הזכיר שבת, משא"כ בשחרית ומנחה, עי"ש.

והביא שכעי"ז פסק למועשה בצעירותו בליובאן כאשר חטפו אנשים מן השוק והושיבום במאסר על מנת שישלמו כספים לשלטונות והיה זה בשבת ר"ח, ולא הניחו להם לקחת עמם סידורי תפלה, ופסק דמי שזוכר את תפלת מוסף השבת בעל פה יתפלל תפלת השבת, ואם ישתחרר מבעוד יום יחזור ויתפלל של ר"ח לחוד, עי"ש.

והנה הגאון לא טרח לבאר בדבריו מה בין מוסף לשאר התפילות, וכנראה סברתו, דשאני תפלת המוסף שדומה ביסודה בר"ח ובשבת ולמה יזכיר שוב את אשר כבר אמר, משא"כ בשאר תפלות של ר"ח דבימות החול הוי י"ח ברכות ורק בשבת הוי ז' ברכות בלבד, ובודאי לא אמר לכתחלה י"ח ברכות בשבת ובהכרח יחזור ויתפלל לכתחלה תפלת השבת, ודו"ק בזה.

אך לענ"ד כל עיקר דבריו חידוש הם, דמה נזק והפסד יש כשחוזר ומזכיר של שבת, וכי ברכה לבטלה יש כאן, ולכאורה מסתבר טפי שלא ישנה ממטבע שטבעו חכמים בתפלה וכיון שלכתחלה יש להזכיר גם את של שבת וגם של ר"ח עדיף טפי שיעשה כן בחדא מחתא אף שכבר הזכיר את של שבת.

וגדולה מזו כתב בחסד לאלפים (למוהר"א פאפו בעל פלא יועץ) סי' תכ"ה שאף בדיעבד לא יצא אא"כ הזכיר שבת ור"ח בחדא מחתא, וכנראה דס"ל דהוי מטבע שתיקנו חכמים בברכת חמש. אך באמת גם דבריו חידוש ולא מסתבר להחמיר כולי האי, אלא אף לכתחילה עדיף לומר אתה יצרת מ"מ בדיעבד ודאי יצא. ובאמת סתר בעל חסל"א דבריו דבסי' רס"ח שם כתב דאם הזכיר שבת ולא הזכיר יו"ט חוזר ומתפלל מוסף דיו"ט, וצ"ע.

וכך מבואר בברכי יוסף סימן ת"צ ס"ק ט' וז"ל "וכן אני אומר דאם בשבת וחול המועד התפלל מוסף של שבת לבד ואמר יעלה ויבא בעבודה צריך לחזור ולהתפלל מוסף שבת וחה"מ כיון שלא זכר שם מוסף דחה"מ, ודלא כמי שכתב איפכא דאין דבריו מחוורים, ואין הפנאי מסכים עמי להאריך, וסמכתי על המעיין ישפוט בצדק".

הרי לן דאף שכבר יצא יד"ח מוסף דשבת צריך לחזור ולהתפלל מוסף דשבת וחול המועד.

ראש חדש שחל בשבת

ועוד מבואר בדבריו שיש שפסק שלא כותיה אלא כדברי האג"מ ולא ידעתי מי זה שפסק כן. (דלא מסתבר שבא לאפוקי ממי שנקט שאין צריך לחזור כלל משום מוסף דחה"מ, ודו"ק בזה).

ושו"ר שגם הגרש"ז הסתייג מדברי האג"מ וכתב כדרכנו דאף שבדיעבד אי"צ לחזור ולהתפלל אם הזכיר בתפלתו השניה של ר"ח ולא של שבת, אך לכתחלה נכון לחזור ולהתפלל של שבת ור"ח דזה מטבע שתיקנו בתפלה, עיין מנחת שלמה ח"ב סימן ל"ה אות י' (ח"ב סימן ס' כ"ה).

וכעין פסק זה של רבינו האג"מ מצינו עד שפסק באג"מ (או"ח א' סימן ע"ד) דמי ששתה רביעית יין או אכל כזית פת ואינו יודע לברך בהמ"ז או ברכת מעין שלש בע"פ ואין בידו סידור, ועד שיהיה בידו לברך כראוי יעבור שיעור עיכול, דמברך בורא נפשות, דלא גרע מינים חשובים אלה ממים דמברך עליהם בג"ר וכיון שאין בידו לברך כדין יברך לכה"פ בורא נפשות, עי"ש.

והדברים חידוש עצום, ומסתבר טפי דאין האדם מברך אלא כמטבע שתיקנו חכמים ולא אזלינן בכגון דא בתר סברא בעלמא, (וע"ע במשנ"ב סוס"י ר"ח שכתב להדיא שלא כדבריו). וכיוצ"ב נראה גם בני"ד דלעולם יש לברך כמטבע שתיקנו חכמים ואף שכבר יצא יד"ח בהזכרת שבת יש לחזור ולהתפלל דשבת ור"ח.

אמנם לכאורה יש לשאול ומה בין זה ובין מי שאכל מזונות ושתה יין ובירך על המחיה ולא הזכיר פרי הגפן דחוזר ומברך על פה"ג ואינו מזכיר מזונות, ולכאורה ה"ה בני"ד. אך באמת אין הנידון דומה לראיה כלל, דסיבת החיוב בברכה אחרונה הוא האכילה שבעבר, ומשבירך אכילה זו עברה ובטלה מן העולם, אבל סיבת החיוב בהזכרה שבתפלה היא קדושת היום שבהווה, ומסתבר שאם חוזר ומתפלל שיחזור ויזכיר את כל קדושת היום דאף שכבר הזכיר שבת, השבת לא עברה ובטלה מן העולם.

ועוד דשם מדובר בדיעבד ובודאי לא יברך פעמיים על אכילה אחת, אך בני"ד בהזכרה עסקינן ובודאי מסתבר דבכל תפלה בשבת יזכיר קדושת היום.

ושוב ראיתי מש"כ בחיד"א במחזיק ברכה סי' רס"ח סק"ט דביו"ט שחל בשבת ולא הזכיר של יו"ט חוזר ומתפלל יו"ט ואינו מזכיר של שבת כמו מי שאכל מזונות ופירות

ראש חדש שחל בשבת

ובירך מעין שלש על המזונות שחוזר ומברך מעי"ג על הפירות בלבד, וסותר דבריו מברכ"י, עי"ש. ודו"ק כי פשוט הוא.

ג

בנוסח תפלת המוסף בר"ח שחל בשבת

כתב הערוך השלחן לתמוה (סימן תכ"ה ס"ב) בנוסח תפלת המוסף למה אין אנו אומרים "קדשנו במצוותיך ותן חלקנו בתורתך וכו'", והלא נוסח זה מופיע בכל יו"ט שחל בשבת וכן בר"ה ויוה"כ שחלין בשבת. ולא נתקררה דעתו עד שכתב "ובנוסח ספרד ישנו באמת זה הנוסח, ולענ"ד בנוסח אשכנז חסר זה מהדפוס, ואני נוהג לאומרה ואין שום טעם שלא לומר זה, ולא מצאתי מי שהעיר בזה". ובאמת מבואר בסדר התפלות שברמב"ם בסוף ספר אהבה נוסח זה שנהגו בו אחינו הספרדים, עיין בדבריו בברכה אמצעית של מוסף ר"ח שחל להיות בשבת. (וראיתי שגדולים וטובים כבר האריכו בזה ולא העלו דבר מתוקן).

אך כבר בדקו וחפשו ודרשו ופשפשו ולא מצאו באף סידור עתיק של קהילות אשכנזיות נוסח זה בשבת ור"ח, ולדעתי הדלה והענייה אין לשנות מנוסח התפלה שנמסרה בידנו מדור דור אף במקום שאין אנו יודעים ומבינים מוצא ומבוא, וחסרון ידיעה והבנה אין בו הכרעה, וכך גם בנידון דידן.

אך באמת לא ראיתי בעניי כל מקום לקושיא זו, גברא רבא קא חזינא ותיובתא לא קא חזינא, שהרי לעולם עיקר התפלה דמוסף היא זו שאינה תדירה, בר"ה שחל בשבת מתפללים מוסף דר"ה ומזכירין של שבת, וכן ביוה"כ, וכן בשלש רגלים מתפללים תפלת שלש רגלים ומזכירים של שבת, אף דקדושת השבת למעלה מקדושת יו"ט, וכן בחול המועד מתפללים מוסף דשלש רגלים, וכן בראש חודש, עיקר תפלת המוסף דר"ח היא, ומזכירין של שבת. וכן כתב המאירי (ביצה י"ז ע"א) "שבת שחלה להיות בראש חדש או בחולו של מועד... ובמוספין אומר נוסח יו"ט או ראש חדש באמצע ומזכיר של שבת תחלה וחותם שבת וישראל והזמנים".

ובטעם הדבר שלעולם אומר עיקר נוסח של יו"ט ור"ח ולא של שבת מצינו שני טעמים. וז"ל השלטי גבורים על המרדכי במסכת שבת (ע"א ע"א בש"ס וילנא) "יש שואלין למה מניחין בשבת ברכה אמצעית של שבת ואומרים של יו"ט שהיא אתה

ראש חדש שחל בשבת

בחרתנו וכוללין בה של שבת וכן במוסף שבת ור"ח מניחין תכנת ואומרים אתה יצרת והטעם משום דברכות של שבת שהם אתה קדשת ישמח משה אתה אחד לא יפול בהם יפה ערוב של שבת ויו"ט ור"ח כמו שנוכל לומר באתה בחרתנו ואתה יצרת ולכך מניחין וכוללין של שבת באתה בחרתנו ובאתה יצרת ומתחילין בכולן בשל שבת כלומר מזכיר בהן של שבת תחלה. וי"א טעם אחר למה מניחין של שבת ואומרים של יו"ט כדי לפרסם שהוא יו"ט. ומזכיר של שבת תחלה לפי שהיא תדירה. ארה"ח" וכ"כ בכנסת הגדולה או"ח סימן תכ"ה, עי"ש.

ומדבריהם מבואר שאין לחלק בזה בין יו"ט ובין ר"ח, וכך מבואר בעיקר הסוגיא (ביצה י"ז ע"א עירובין מ' ע"ב):

"תנו רבנן שבת שחל להיות בראש חדש או בחולו של מועד, ערבית ושחרית ומנחה מתפלל שבע ואומר מעין המאורע בעבודה, ואם לא אמר מחזירין אותו. רבי אליעזר אומר בהודאה. ובמוספין מתחיל בשל שבת, ומסיים בשל שבת, ואומר קדושת היום באמצע. רבן שמעון בן גמליאל ורבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומרים כל מקום שהזקק לשבע מתחיל בשל שבת ומסיים בשל שבת, ואומר קדושת היום באמצע. אמר רב הונא אין הלכה כאותו הזוג".

ויהיה הטעם אשר יהיה מ"מ פשוט דעיקר נוסח ברכה זו של יו"ט ושל ר"ח הוא ולא של שבת. וא"כ פשוט דבשבת שחל ביו"ט אומר קדשנו משום שזה נוסח תפלת היו"ט, אבל בר"ח שאין אומרים בו קדשנו, גם כשחל בשבת אין אומרים קדשנו כיון שנוסח זה של שבת הוא ולא של ר"ח.

והדברים פשוטים כ"כ לענ"ד עד שתמה אני למה נסתבכו בזה גדולי עולם.

אמנם נתתי אל לבי ליישב שיטת הרמב"ם ונוסח הספרדים. שהרי באמת נוסח "אתה יצרת" יש בה דמיון רב למוסף דשבת ובשניהם אומרים "יה"ר מלפניך שתעלנו בשמחה וכו'" ומסתבר א"כ לומר גם "קדשנו וכו'". ועדיין צ"ע.

אמנם חפשתי ומצאתי חידוש גדול במחזור ויטרי סי' רל"ג שגם בדבריו מבואר דאומרים קדשנו וכדברי הרמב"ם, והרי מחזור ויטרי מקור לנוסח אשכנז, ובית אב לדברי העה"ש, גברא רבא אמר למילתא וכו'.

ראש חדש שחל בשבת

והנה שמעתי מת"ח נאמן שראה במו עיניו שהגרש"ז אירבך עבר לפני התיבה במוסף בר"ח שחל בשבת ואמר קדשנו וכשיטת העה"ש. והדברים היו לפלא בעיני. ושוב עמדתי על פשר דבר בספר הליכות שלמה ומעשה שהיה כך היה. אחד מזקני וחשובי הקהילה בשערי חסד היה הרה"צ ר' שמעון פפרמן זצ"ל והוא הנהיג לומר קדשנו. וכל עוד היה חי כך נהג הגרש"ז כדרכו בקודש משום כבוד הבריות וכבוד התורה ולמנוע ח"ו אבק מחלוקת. אך כשנסתלק צדיק זה לב"ע פסק הגרש"ז שיחזרו למנהג אשכנז ופסק מלומר קדשנו. וכמה נאים הדברים למרן הגרש"ז.

ב

חקרי הלכות בדיני יעלה ויבא

א

הנה נחלקו הראשונים במי ששכח יעלה ויבא במנחה ר"ח האם יתפלל בערבת מוצאי ר"ח, י"א שלא יתפלל דלא יתקן מאומה וי"א דמו"מ חוזר ומתפלל דהו"ל כאילו לא התפלל וצריך להשלים, עיין בזה בתוס' ברכות כ"ו ע"ב וברא"ש שם פ"ד סימן ב' ובטור סי' רצ"ב וסי' תכ"ב הביא שתי הדעות, ובשו"ע סי' ק"ח סעיף י"א כתב שיתפלל תפלה שנית בתורת נדבה לצאת מידי ספק.

וכבר ביארתי במנחת אשר לפסחים (מהדו"ק סימן ע"ו אות ג') דנחלקו בעיקר דין חוזר ומתפלל בשכח יעלה ויבא, אם גדרו דהו"ל כאילו לא התפלל ותפלתו לבטלה או דשפיר התפלל וצריך לחזור ולהתפלל למלאות את החסר ולתקן את המעוות, דאם הו"ל כאילו לא התפלל חוזר בערבית אף שלא יתקן כלום אבל אם חוזר ומתפלל להשלים יעלה ויבא לא יחזור בערבית ושו"ר שכ"כ בפרי יצחק ח"ב ס"א (וכעי"ז ביארתי שם את מש"כ הרמ"א בסי' ק"א ס"א דמי שלא כיון לבו באבות לא יחזור ויתפלל בזמנה"ז דמסתמא שוב לא יכוון, ותמוה דמ"מ לא יצא ידי חובתו, וביארתי דס"ל דגם מי שהתפלל שלא בכונה תפלתו תפלה אלא שחוזר ומתפלל להשלים תפילה בכונה עי"ש ואכמ"ל).

והנה לכאורה יש לדון בכמה וכמה הלכות לגבי מחלוקת זו שבין אבות העולם ומתוך כך יתבאר מה שנראה לענ"ד דלכו"ע לא בטלה תפילתו, ורוח אחרת היתה בקרב הפוסקים שנקטו דצריך להשלים מנחה אעפ"י שלא יאמר בתשלומין יעלה ויבא.

א. בסימן קפ"ח ס"ט מבואר בזימנו בברכה"מ בשבת או ביו"ט ושכח להזכיר מעין המאורע שחוזר ומברך דאין צריך לזמן שוב, הרי דיצא ידי חובת זימון ואין ברכותיו לבטלה, אך לפי"ז צ"ע דבסימן ק"ח לא הכריע השו"ע בין שתי הדעות ואין לומר דזימון ובהמ"ז תרי מיילי נינהו, דבכלל הזימון ברכה ראשונה דברהמ"ז, ואף שאפשר לדחוק דמ"מ זימון מילתא אחריתא היא ולא מגוף הברכה, אך יותר נראה דאף דצריך לחזור

ראש חדש שחל בשבת

ולברך מ"מ יצא יד"ח זימון דאין ברכת המזון לבטלה וכן לגבי כל הענינים הנלוים אל התפלה מהני תפלה זו לגביהם אף שצריך לחזור ולהתפלל.

ב. ועיין עוד בסימן ק"ח בפר"ח שהביא מהר"ש גרמיזאן במי ששכח להתפלל ערבית והשלים לאחר תפלת שחרית ושוב נזכר ששכח יעלה ויבא בשחרית, דחוזר ומתפלל שתים, תשלומי שחרית ותשלומי ערבית דכיון ששכח יעלה ויבא בשחרית יוצא שהתפלל תשלומין לפני תפילת החובה ולא יצא יד"ח התשלומין, והפר"ח דחה דבריו ונקט דמ"מ יצא יד"ח תשלומין וכ"כ המשנ"ב שם בס"ק ט'. ולכאורה גם שאלה זו תלויה במחלוקת הנ"ל, אך גם בזה נראה דאף לפי השיטות דחוזר ומתפלל תשלומין במוצאי ר"ח מ"מ יצא יד"ח תשלומין שהרי הפר"ח והמשנ"ב כתבו כן להלכה.

ובאמת צ"ב ביסוד דין זה דאם הקדים תשלומין לתפלה בזמנה לא יצא אפילו בדיעבד, וכבר האריך בזה בשו"ת ארץ צבי סימן פ"ו, ונראה בזה עיקר דאין זה דין קדימה בעלמא דא"כ למה מעכב בדיעבד, אלא הוי תקנה דיש להקדים תפלה בזמנה ולצרף לה התשלומין דלעולם הוי תפלת התשלומין סניף לתפלת החובה וכך תיקנו חכמים, וכיון שבדיעבד נתברר שלא יצא יד"ח תפלה הרי לא הקדים תשלומין לעיקר ואיך יצא יד"ח, וע"כ מוכח מזה דאף דצריך לחזור ולהתפלל שחרית מ"מ הוי תפלה לענין הכשר התשלומין.

ג. עוד צריך עיון במש"כ המג"א בסימן קכ"ו סק"ג בשם הרמ"ע דאם שכח יעלה ויבוא בשחרית ונזכר אחרי מוסף דאי"צ לחזור כיון שכבר הזכיר ר"ח במוסף, ורוב הפוסקים נקטו דמ"מ חוזר ומתפלל וכ"פ המשנ"ב בס"י תכ"ב סק"ד. ולכאורה גם שאלה זו תלויה בחקירה הנ"ל דאם תפלתו תפלה אלא שצריך להשלים מה שחיסר מסתבר דלאחר מוסף שוב אי"צ להשלים אבל אם אין תפלתו תפלה כלל, ודאי חוזר ומתפלל דכיון דהוי כאילו לא התפלל כלל מה יועיף תפלת המוסף כיון דהוי כאילו לא התפלל שחרית כלל, אך הרי חזינן דאף שנהגו לא להתפלל שתים ערבית (הרי דהוי כאילו התפלל מ"מ) נהגו לחזור ולהשלים שחרית אחרי מוסף, וע"כ נראה דאף דהוי כהתפלל מ"מ אין המוסף משלים את מה שחיסר בשחרית דשתי תפלות הם ואין ההזכרה במוסף משלים את שחיסר בשחרית.

ד. במקום אחר דנתי בשכח יעלה ויבא וצריך לחזור ולהתפלל אם צריך להתפלל בציבור, ולכאורה גם זה תלוי בשאלה הנ"ל דאם הוי כאילו לא התפלל צריך להתפלל

ראש חדש שחל בשבת

בציבור אבל אם הוי כהתפלל אפשר שאי"צ להדר אחר ציבור דכבר התפלל שחרית בציבור אלא שצריך לחזור ולהתפלל כדי להשלים ולהזכיר ר"ח, וראיתי בשו"ת אגרות משה או"ח חלק ד' שכתב דצריך לחזור ולהתפלל בציבור ושמעתי מת"ח מופלג שהורה לו מרן הגרי"ש אלישיב שא"צ לחזור ולהתפלל בציבור.

אך באמת נראה טפי דאין הדברים תלויים זב"ז כלל דבאמת אין תפלה בציבור חיוב גמור אלא סגולה גדולה ומדת חסידות שיש להזהר בה וא"כ ממ"נ אם אינו פנוי לכך אף אם תפלתו הראשונה יצאה לבטלה פטור הוא מתפלה בציבור ואם עתותיו בידו ראוי שגם תפלתו השניה תהיה בציבור, ודו"ק.

ה. והנה כתב המשנה ברורה בסי' קכ"ז ס"ק י"ז דש"צ שטעה ולא הזכיר יעלה ויבוא בתפלת הלחש אי"צ לחזור לרצה וסומך על חזרת הש"צ, ובתהל"ד שם סק"ד כתב דיפסיק ולא ישלים תפלתו עי"ש. ולכאורה יש לתמוה לדברי המשנ"ב דמ"מ איך ישלים תפלתו ויברך ברכות לבטלה אם נאמר דתפלתו לבטלה כששכח יעו"י, ונראה מזה דפשוט דלא הוי ברכה לבטלה אף לשיטת התוס' וסייעתיה דמתפלל שתיים בערבית שהרי פלוגתא זו לא הוכרעה בסימן ק"ח.

ו. וכך נראה ממה שפסקו בש"צ שלא אמר יעו"י ונזכר רק לאחר ברכת כהנים דחזור לרצה אבל הכהנים אינם חוזרים לדוכן הרי דיצאו יד"ח ברכה"ג, כך כתב בהר צבי ח"א סימן מ"א ובקצות השלחן בהלכות נשיאת כפים.

ז. ובאמת נראה כן מהא דסימן קכ"ד ס"י דאם שכח יעו"י יכול לצאת יד"ח בשמיעה מהש"צ ומקורו מהתוס' ברכות כ"ט ע"ב ורבינו יונה והרא"ש שם דבכה"ג מוציא הש"צ אפילו הבקי דמ"מ כבר התפלל, הרי דאין תפלתו לבטלה (אלא שכתב שם המג"א ס"ק ט"ז דמוטב שיחזור ויתפלל בעצמו דקשה לכון לכל מלה של הש"צ ולא לדלג וכ"כ המשנ"ב שם ס"ק מ') הרי דאין תפלתו לבטלה.

ומשום כ"ז נראה דאף לשיטת התוס' דמתפלל ערבית שתיים אין זה משום דתפלתו יצאה לבטלה והוי כאילו לא התפלל, אלא משום דמ"מ לא יצא ידי חובתו וכבר חל עליו חיוב לחזור ולהתפלל ואף שגם בתפלתו השניה לא יאמר יעו"י, מ"מ כיון שבזמן שהיה חייב לומר לא אמר נתחייב לחזור ולהתפלל, אבל אין זה משום שתפלתו יצאה לבטלה, אלא דאין בכח תפלה זו לפוטרו ולהוציאו יד"ח אף שתפלתו תפלה, ולפי"ז

ראש חדש שחל בשבת

מובן שאין סתירה מכל המקורות הנ"ל לשיטת הראשונים שצריך להתפלל ערבית שתים, וזה דלא כמו"ש הפרי יצחק בביאור מחלוקת זו, ודו"ק.

ב

הנה נשאלתי במי שנזכר באמצע "אלקי נצור" שלא אמר יעלה ויבא, שדינו לחזור לרצה (ואף אם אמר יהל"ר אחר ברכת השלום נחלקו, דעת האליהו רבא בסימן תכ"ב סק"ה והמשנ"ב שם סק"ח שחזור לרצה ברגיל לומר תחנונים דלא כמחצית השקל שנסתפק לומר דבכה"ג חוזר לראש), אם באותה שעה הגיע הש"צ לקדושה, מה יעשה, ויש בזה ג' אפשרויות. א' יאמר יהל"ר כדי שיוכל לענות קדושה לכו"ע ויענה קדושה, ואח"כ יחזור לראש שהרי לאחר שאמר יהל"ר חוזר לראש. ב' יענה קדושה בלי יהל"ר כשיטת הרמ"א בסי' קכ"ב ס"א (והב"י פוסק שם שלא יענה) ויחזור לרצה. ג' לא יאמר יהל"ר ויצא קדושה בשמיעה ואז בודאי יחזור לרצה ולא צריך לחזור לראש.

ולכאורה נראה דראוי לצאת בשמיעה דגם אם ינהג כשיטת הרמ"א ויענה קדושה בלי יהל"ר הוי גמר התפילה ויצטרך לחזור לראש, דאין הקדושה ענין לתפילה וכשעונה קדושה הוי גמר התפילה וכדי שלא לגרום ברכה שאינה צריכה יש לשמוע קדושה מהש"צ (ואף אם אינו יכול לשמוע מהש"צ כמו ששכיח היום שאין הש"צ אומר בקול אלא את סיום הפסוקים בלבד) ומ"מ נראה שלא יאמר קדושה דטוב לבטל קדושה מלגרום ברכות שא"צ כשיחזור לראש כך נראה לכאורה.

וראיתי שנחלקו בזה גדולי הזמן, בשו"ת אגרות משה ח"ג סי' נ"ו כתב דאף שענה קדושה חוזר לרצה ואפי' אם יאמר יהל"ר וקדושה חוזר לרצה, כיון שרגיל לומר תחנונים עיי"ש, אך לענ"ד יש לפקפק בזה דכיון שרגיל לומר תחנונים לא הסיח דעתו מן התפילה כ"ז שאומר תחנונים אלו וחוזר לרצה, אבל קדושה אינה ענין לתחנונים שאומר בסוף התפילה ואינה תחנון אלא שבח וקילום והוי כגמר התפילה והיסח הדעת, אך במש"כ דאם אינו רגיל לומר אלקי נצור ודאי לא יאמר קדושה כיון שיגרום בכך שיצטרך לחזור לראש נראין דבריו ברורים כנ"ל, והאג"מ הביא ראי' מהא דסי' כ"ה ס"י ובמג"א ס"ק י"ז דלא יאמר קדושה בין תפילין ש"י לש"ר כיון דיצטרך לחזור ולברך להניח תפילין, וק"ו לני"ד שיצטרך לברך כל הברכות עד רצה ודפח"ח.

וראיתי שוב בשו"ת שבט הלוי ח"ג סי' י"א וח"ה סי' כ"ג שכתב כדברינו הנ"ל עיי"ש.

ראש חדש שחל בשבת

וכבר הקדים לדון בשאלה זו בשואל ומשיב מהדו"ק ח"ג סי' קס"ט (והשבה"ל בח"ה שם הביא עיקר דבריו) ושיטתו דיאמר קדושה ויחזור לראש התפלה כיון דמ"מ הברכות הראשונים לא הוי לבטלה, לא יבטל קדושה אף שצריך לחזור לראש. ותרתי למדנו בדבריו, א' דקדושה הוי הפסק וחזור לראש כנ"ל, ב' דאף שצריך לחזור לראש מ"מ לא יבטל קדושה אך דבריו צ"ע דראית האג"מ מסי' כ"ה לכאורה אלימתא היא וצ"ע.

ועוד ראיתי בעמק ברכה להגר"א פומרנצ'יק בהל' תפילה ס"א שכתב בשם הגדול ממניסק דיענה קדושה ויחזור לרצה והוכיח כן מהא דברכות כ"ד ע"ב דמי שביקש להתעטש באמצע התפלה מרחיק ד"א ומתעטש ואומר "רבש"ע יצרתני נקבים נקבים וכו'" וממשיך בתפילתו הרי דכיון שהפסיק לצורך עיטוש שוב אין קפדיא גם בברכה זו ולא הוי הפסק, וכיוצ"ב בני"ד כיון שאמר תחנונים גם קדושה לא הוי הפסק, ועי"ש שדחה ראיה זו ואין דחייתו מוכרחת. אך לענ"ד יש לפקפק בראיה זו מטעם אחר, דיש להבחין בין הפסק באמצע התפלה ובין גמר התפלה, דכמו שהעיטוש וההליכה אינם הפסק כך גם תפילת רבש"ע השייכת לעיטוש אינו הפסק (ואפי' תפלת למדני חקיך אינו הפסק בתפלה כמבואר לקמן אות ג', אבל עניית קדושה בסוף התפלה יש בה גמר התפלה והיסח הדעת דהלא אסור לענות קדושה באמצע התפלה, והעונה קדושה בסוף התפלה הוי כגמר תפילתו ועקר רגליו כנ"ל.

ומשו"כ נראה עיקר כמ"ש השבה"ל דישמע קדושה ולא יענה ויחזור לרצה. וראיתי שוב בתהלה לדוד סי' קכ"ב אות ד' שנסתפק גם הוא בדין זה וגם הוא הוכיח מהא דסי' כ"ה, ובסו"ד נסתפק כדברינו דלכאורה הוי הקדושה כגמר התפלה, עי"ש.

ג

מי שאמר בא"י ולא סיים המחזיר שכינתו ונזכר שלא אמר יעלה ויבא

הנה נחלקו הראשונים במי שנזכר שלא אמר יעלה ויבא אחר שסיים ברכת המחז"ש, דעת ר"י הזקן שהביא רבינו יונה (ברכות דף ס' מדפי הרי"ף) שחוזר לרצה, ודעת הראב"ה שהביא הרא"ש בריש תענית שאומר יעלה ויבא אחר סיום הברכה ואינו חוזר לרצה, וכ"פ בשו"ע סי' קי"ד סעיף ו' וסי' תכ"ב ס"א ועי"ש במשנ"ב ס"ק ל"ב.

ראש חדש שחל בשבת

ויש לעיין לפי"ז במי שנוזכר לאחר שאמר בא"י ולא סיים ברכת המחזיר שכ"ל, האם ראוי שיסיים את הברכה ויאמר שוב יעו"י או שמא אין ליכנס לכתחלה לשאלה זו לנהוג נגד דעת ריה"ז, והנה השערי תשובה בסי' תכ"ב סק"ג הביא ממאמר מרדכי שיסיים ברכתו ויאמר שוב יעו"י אבל בשם הש"ח הביא שיסיים למדני חקיך ויחזור לרצה, וביסס דבריו על דברי הריטב"א בריש תענית שהביא מר' יונה דאם שכח לומר יעו"י בליל ר"ח ונוזכר אחר שאמר בא"י יאמר למדנו חקיך והריטב"א חולק עליו וכתב דכיון דאינו חוזר בלילה גם זאת לא יעשה אלא מסיים המח"ש לציון ומסיים תפילתו, הרי לן דהיכי שצריך לחזור גם לדעת הריטב"א מסיים למדני חקיך, וכ"כ המשנ"ב בסי' קי"ד ס"ו ובבה"ל שם ובסוס"י קי"ז ובסי' תכ"ב סק"ה ובכף החיים שם סקי"א עי"ש.

אך בשו"ת אגרות משה או"ח חלק ד' סי' צ"ג תמה בזה איך יעשה הפסק גמור בתפילתו דהלא פשוט דאסור לומר פרקי תפילה או תורה באמצע התפילה, ופסק למעשה לסיים הברכה ולומר יעו"י עי"ש. אמנם, עפר אני תחת כפות רגליו אך תמה אני איך נדחה דברי הראשונים אבות העולם רבינו יונה והריטב"א בסברא בעלמא ובפרט שגדולי הפוסקים השע"ת והמשנ"ב גם הם נקטו כדבריהם, וע"כ צ"ל דבקשה זו דלמדנו חקיך אינו הפסק דהוי כתחוננים שמותר להוסיף בתפלה ולא גרע ממי שאמר יעו"י בימות החול עד ביום ר"ח הזה דלא הוי הפסק כמבואר במשנ"ב ק"ח ס"ק ל"ח, ואף שמבואר במשנ"ב סי' קי"ד סק"ד שגם באמר בא"י של מחיה המתים ונוזכר שהזכיר גשם בימות הקיץ יאמר למדני חקיך אף שבג' ראשונות אין אומרים תחוננים, ועוד שאינו מענין הברכה, מ"מ אפשר דאין דין אמירה זו כתחוננים שאין לאמרן בג' ראשונות אלא כקורא פסוק וכמ"ש שם במשנ"ב ובבה"ל ופסוק בעלמא אינו הפסק, ומ"מ נראה דהכריעו הפוסקים כדי שלא יכנס למחלוקת הראשונים הנ"ל עדיף להפסיק בבקשה זו, דהרי אף בהפסק ע"י שיחה אינו חוזר לראש כמבואר במשנ"ב סימן ק"ד ס"ק כ"ה ובבה"ל שם, וכך נראה בדעת רבינו יונה שראוי לעשות כן שלא להפסיד יעו"י בליל ר"ח, ומ"מ נלענ"ד שכך ראוי לנהוג וכמו שנקטו המשנ"ב וכה"ח.

וכשאמר בא"י המחזיר ולא סיים את הברכה נסתפק באשל אברהם סי' תכ"ב מה דינו, ובאליהו רבה קפ"ח סק"ט כתב דאומר יעו"י אך השעה"צ בס"ק י"ח כתב דמסיים הברכה ושוב אומר יעו"י.

ועיין חידוש גדול בצל"ח ברכות דף כ"ג דבכל ענין שהתחיל ותחזנה ומפסיק לומר יעו"י צריך להתחיל שוב מרצה אך הצל"ח כתב שלא ראה ד"ז בפוסקים, וצ"ע.

כופר נפש לה'

כופר נפש לה'

"אמר ריש לקיש גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם
שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל, לפיכך הקדים
שקליהן לשקליו והיינו דתנן באחד באדר משמיעין על
השקלים (מגילה י"ג ע"ב).

גזירת המן ואחשוורוש "להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער
ועד זקן טף ונשים" כה קשה היתה עד שהקב"ה הקדים רפואה למכה,
וממכה עצמה התקין רטיה לרפאותה שקלים כנגד שקלים מה שלא מצינו
בשאר גזירות.

ומהי רפואה זו שהוקדמה למכה, מחצית השקל, שבכחה להפוך קללה
לברכה ומדת הדין למדת הרחמים, הרי המנין סכנה היא לישראל, אך
כאשר הן נמנין על ידי מחצית השקל ברכה שרויה בהן והם מתברכין על
ידה, ולא יהיה בהם נגף בפקד אותם וכך מפורש בזה"ק פרשת כי תשא
אות ב' (ח"ב קפ"ז ע"ב) "ת"ח, הא אוקמוה, לית ברכתא דלעילא שרייא
על מלה דאתמני. ואי תימא, ישראל היך אתמנון. אלא כופרא נטיל
מנייהו, והא אוקמוה, וחושבנא לא הוי עד דאתכניש כל ההוא כופרא,
וסליק לחושבנא. ובקדמיתא מברכין להו לישראל, ולבתר מנין ההוא
כופרא, ולבתר אהדרן ומברכין לון לישראל. אשתכחו ישראל מתברכאן
בקדמיתא ובסופא, ולא סליק בהון מותנא". הרי שע"י מחצית השקל
ישראל מתברכים והסכנה נמנעת ומתבטלת.

וכבר ידוע מה שאמרו בספרי חסידות ש"מחצית" יש באמצעה צ'
הרומזת למדת הצדקה ושתי האותיות הקרובות לה הן אותיות חי ושתי
הרחוקות ממנה, הקיצוניות, הן אותיות מת לרמז שבכח מצוה זו להוסיף
חיים ולהרחיק את המות.

ובאמת סגולה זו מצינו במצות הצדקה בכלל, הרי כך שנינו בב"ב (י"א
ע"א):

"אמרו עליו על בנימין הצדיק שהיה ממונה על קופה של

כופר נפש לה'

צדקה, פעם אחת באתה אשה לפניו בשנת בצורת ואמרה לו רבי פרנסני, אמר לה העבודה שאין בקופה של צדקה כלום, אמרה לו, רבי אם אין אתה מפרנסני, הרי אשה ושבעת בניה מתים ברעב, עמד ופרנסה משלו, לימים חלה ונטה למות, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם אתה אמרת כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא ובנימין הצדיק שהחיה שמונה נפשות מישראל ימות בשנים מועטות הללו, מיד נקרע גזר דינו, ואמרי לה הוסיפו לו כ"ב שנים על שנותיו".

ובשם הגר"א אמרו בזה חשבון נפלא הפלא ופלא, הרי אמרו (בב"ב ט' ע"א) הנותן פרוטה לעני יתברך שש ברכות והמפייסו בדברים יתברך בי"א, בנימין הצדיק שגמל חסד עם שמונה נפשות מישראל התברך לפי זה בשמונים ושמונה ברכות (י"א פעמים שמונה), והנה אמרו (סוטה כ' ע"ב) זכות תולה ג' חדשים, וג' פעמים פ"ח הרי רס"ד חדשים שהן הם כ"ב שנים והדברים שמחים ומאירים.

סגולה מופלאה יש בה במצות הצדקה לעורר רחמי שמים ולהרבות חיים, וכך העיד החכם מכל אדם "וצדקה תציל ממות" (משלי י' ב' - י"א ד').

סגולה כפולה ומכופלת במצוות מחצית השקל לבטל גזירת אף שנגזרו על כלל ישראל, והצדיק שעומד בתווך העושה צדקה עם הבריות הוא זה שמרחיק את המות ומקרב אותיות החי.

ב

וכבר כתבו רבים מספרי החסידות שיש בכחו של צדיק לבטל גזירות רעות ולהפוך דין לרחמים ע"י צירופי אותיות ועיין בספר התולדות פרשת נח שנגע מתהפך לענג, צרה לרצה, צרעת לעצרת וכדומה, וכ"כ בדגל מחנה אפרים פרשת אמור, עי"ש. וכך ע"י מצות השקלים מתרחקת גזירת מות ע"י הרחקת אותיות מת ומרבים חיים באותיות החי.

כופר נפש לה'

ויש ליסוד הזה מקור בדברי התוס' בעבו"ז (ד' ע"ב) שכתבו דבאותו רגע שהקב"ה כועס בכל יום אמר בלעם הרשע "כלם" והתכוין בכך לקלל את בני ישראל והקב"ה הפך קללה לברכה והפך "כלם" ל"מלך" כהוא דכתיב "ותרועת מלך בו" הרי שגזירות וקללות נהפכות מקללה לברכה ע"י היפוכי אותיות. ועיין עוד בזוהר (ח"ג קע"ט א') דהכהנים הופכים "חרם" ל"רחם" עי"ש.

וכאשר אנו מקיימים מנהג אבותינו ועושים זכר למחצית השקל, אף זה מעורר רחמי שמים ודוחק רגליו של מלאך המות להוסיף לכל עמו בית ישראל שפע חיים ורחמים.

"אור פניך עלינו אדון נשא, ושקל אשא בבית נכון ונשא, ובצדק הגה ערך כי תשא, גונננו במגן א-ל רם ונשא" (יוצרות לפרשת שקלים).

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

